

İLKÇAĞ FELSEFESİ / İNSAN ÜZERİNE FELSEFE

Sokrates ve Sokrates Sonrası Dönem

Doğa üzerine yapılan İlkçağ Felsefesinin ulaştığı son nokta olan Atomcu felsefenin ardından, yaklaşık MÖ 5. yüzyılın ortalarında, Yunan felsefesinde büyük bir dönüşüm yaşanır. Varlık ya da gerçeklik yerine çıkar gütmeyen felsefi yaklaşımların ardından, felsefenin merkezine insan geçirilir; felsefi ilgi, evrenden insana dönerken, kozmolojisi ve ontoloji ile ilgili önemli entelektüel sorulardan insan yaşamı ve eylemiyle ilgili cevaplanması gereken sorulara doğru kayar. Artık filozoflar dikkatlerini daha ziyade etik ve siyaset felsefesine çevirirken, felsefeye insan merkezli bir eğilim hâkim olur.

Doğa Felsefesinden İnsan Üzerine Felsefeye Geçişin Nedenleri

Felsefedeki bu değişime yol açan nedenler, **felsefi**, **politik** ve **sosyal** nedenler olmak üzere, üç başlık altında toplanabilir. Felsefi nedenlerin en başında doğa felsefesinin MÖ 5. yüzyılla birlikte gerçekleşen iflası olgusu gelir. Doğa felsefesinin iflası olgusu, bir yandan doğa felsefesinin aşağı yukarı söylenebilecek her şeyi söyledikten sonra gelişme imkanlarını tüketip gelişmesini tamamlamasını, bir yandan da filozofların aynı konuda karşıt, hatta çelişik görüşler öne sürmelerinden dolayı sonuçsuz ve felsefeye katkı yapamaz hale gelmesini ifade eder. Yunanlı Filozoflar, felsefi düşünce için gerekli olan kimi kavramların ayrımların bulunmadığı bir çağda, felsefi spekülasyonu adeta son sınırına dek zorlayarak, söylenebilecek her şeyi söylemişlerdir. Felsefenin ya da metafiziğin daha fazla gelişebilmesi için varlık üzerine bu kadar çok şey söyleyen insanın bilgiyle ilgili yetilerinin eleştiri süzgecinden geçirilmesi, felsefi düşünce için yeni yöntemlerin bulunması, varlıkla ilgili doğru araştırmalar için yeni kavram, ayırım ve kavrayışların ortaya konması gerekmektedir ki bunun için de Platon ve Aristoteles'i bekleme zorunluluğu bulunmaktadır.

Öte yandan, duyuşal dünyanın gerçekliğini reddeden aşırı soyut ve spekülatif görüşleriyle, sıradan insanın gerçek dünyasını salt bir görünüşler dünyasına indirgeyen doğa filozoflarının farklı gerçeklik tasarımları, hatta hemen her konuda çelişik görüşler öne sürmeleri de bu felsefenin son bulmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Örneğin İyonyalı filozofların varlığın temeline maddeyi, maddi bir ilkeyi yerleştirdikleri yerde, Pythagorasçılar, varlığın *arkhesi* olarak formel bir ilkeyi, sayıyı öne sürmüşler; Elea Okulu değişimin bir yanılsamadan başka bir şey olmadığını söylerken, Herakleitos değişimin gerçek olduğunu iddia etmiş; Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes gibi filozofların varlığı tek bir maddeden türettikleri yerde, Empedokles ve Anaksagoras gibi plüralist filozoflar varlığın temeline birçok madde yerleştirmişlerdir. Bir gelişmeye, bir sentez için gerekli olan altyapıya işaret eden söz konusu çelişik süreç, bununla birlikte ortalama insanın, doğa üzerine olan felsefeye sırt çevirmesine neden olmuştur.

Söz konusu felsefi nedene, toplumsal bir olgu olarak, artık felsefenin merkezi olup çıkan Atina'da koşulların, eskisi gibi, çıkar gözetmeyen entelektüel faaliyet için elverişli olmaması olgusu eklenebilir. Atina uzun bir refah döneminin ardından, öncelikle Atina ile Sparta arasındaki nüfuz savaşlarından yorgun düşmüştür. Yine, Perslerle yapılan savaşlar ve ağır bir veba salgını Atinalı ve Yunanlının gücünü neredeyse tüketmiştir. Üstelik Atina'da gerçek bir demokrasi vardı; Atinalıların Meclisi, yani bir toplantıda hazır bulunma imkânı bulan yetişkin erkek yurttaşların tümü devlette nihai otoriteyi temsil etmekteydi. Meclis hem yasa koyucu hem yürütücü hem de yargıçtı.

5. yüzyılın ortalarından itibaren, Yunan demokrasisinin yapı değiştirmesi ve bir ticaret demokrasisine dönüşümüyle birlikte, aristokratlar iktidardaki ağırlıklarını yitirdiler. Yeni yükselen ticaret erbabı sınıf, iktidardaki meşruiyetlerini temin edecek yeni bir bakış ya da felsefeye, kendilerine politik bilgi aktaracak yeni bir felsefeciler zümresine ihtiyaç duydu. İşte çağlarının çocukları olan Sofistler, bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıktılar. Politik iktidarın yeni sahiplerinin sözcülüğüne soyunan bu gezgin felsefe öğretmenleri, onlara ihtiyaç duydukları politik bilgi ve stratejileri öğrettiler. Gerçekten de aynı demokrasi içinde iktidarın el değiştirip, aristokratlardan tüccarlar sınıfına geçtiği, aristokratlarda politika ve yönetim sanatıyla ilgili bilgilerin babadan oğula aktarıldığı veya aile içinde kazanıldığı yerde, yükselen tüccarlar sınıfının kendisine bu bilgileri sağlayacak insanlara, politik mevkilerini temellendirip meşrulaştıracak yeni bir felsefeye, yeni ve pratik bir bakış açısının savunuculuğunu yapacak entelektüellere ihtiyaç duyulduğu dikkate alınırsa, insan üzerine felsefenin doğuşu ve bu felsefenin ilk ve en büyük temsilcileri olan Sofistlerin gerçekten de çağlarının çocuğu oldukları gerçeği daha iyi anlaşılır.

Sofistler

Yunanca sophîstes kelimesinden gelen "s sofist" terimi sonraki yüzyıllarda asıl anlamından uzaklaşmış olmasına rağmen, felsefe tarihi bakımından önemli bir değişim dönemini anlatır. Kelime anlamıyla "sop-histes", "bilen, bilgili kimse" demekse de buradaki gerçek anlamı belli bir alanda temayüz etmiş, belli bir konunun uzmanı, olmuş kimsenin konumunu anlatır.

Sofistler, M.Ö. 5. yüzyılda para karşılığında felsefe öğreten gezgin felsefecilerdir. Göreceli ve kuşkucu düşüncenin köklerini atmışlar ve geliştirici olmuşlardır. En ünlü ve önemli temsilcileri arasında, Protagoras, Gorgias, bulunur.

Sofist teriminin mecazi olarak günümüze kadar gelen diğer bir anlamı; Türkçe'deki "safсата" kelimesiyle ifade edilir. İlk sofistlerin toplumda büyük bir saygınlığı olmasına rağmen felsefe tarihinde 'sofist' denildiğinde akla olumsuz bir anlam gelir. Bu anlam başta dönemin en önemli filozofu olan Sokrates'in, Platon'un ve Aristoteles'in sofistlere karşı yürüttüğü mücadeleden ileri gelmektedir. Sofistler sürekli bu düşünürler tarafından eleştirilmiş, para karşılığı ders vermeleri o dönemde yadırganmıştır. Bununla birlikte felsefe tarihi içinde erdemin öğretilir olup olmadığı gibi çok önemli soruların sorulmasında ya da yeni yaklaşımlar geliştirilmesinde sofistler her dönem önemli etkilere yol açmışlardır.

Sofistlerin görüşleri konusunda en önemli kaynak Platon diyaloglarıdır. Platon,'Protagoras' adlı eserinde bir sofist toplantısının renkli betimlemesini verir. "Sophistes" adlı eserinde ise sofistlerin görüşlerini tartışır.

Dönemin sosyal değişimleri ve siyasal gelişimleri (5.yy Atina Demokrasisi) sofistlerin etkili olmalarına yol açmıştır. Çünkü sofizmin doğuş nedenleri arasında Atina demokrasisinin tamamen yeni türden bir eğitime, pedagojiye duyduğu pratik gereksinim gerçek belirleyici bir nedendir. Bir anlamda 'Yunan Aydınlanması' olarak adlandırılacak gelişmenin yaratıcılarıdır.

MÖ V. yüzyıla kadar geçen dönemde felsefe ve bilim, dar, kapalı zümrelerin uğraş alanı iken, bu yüzyılda bu niteliğinden sıyrılarak günlük hayatın içine girmiştir. Gerçekte bu dönemde Yunanistan'da, özellikle Atina Site-devletinde siyasî hayat görülmemiş bir şekilde gelişme kaydetmiştir. Atina, siyasi alanda olduğu kadar ekonomik, bilimsel ve sanat alanında da merkez durumuna girmiştir. Atina site-devleti siyasi rejim olarak demokrattı, dolayısıyla halkın siyasi

iktidar üzerinde ilgi ve etkisi giderek yoğunlaşarak, güçlenmiş, buna bağlı olarak da halkın eğitim, öğretim, sanat konularında düşünce ve isteği artmıştır. Toplumsal ve siyasal alanda yükselmek isteyen kimse, belli soylu bir aileden gelmiş olmaya, kişisel kahramanlık göstermeğe ihtiyaç duymuyordu. Buna karşılık teorik bilgi ve söz söylemek sanatına ihtiyacı vardı. Senatoda, halk meclislerinde, mahkemelerde "söz" birinci derecede önem kazanmıştı. İşte sofistler bu isteğe cevap vermeğe, bu alanda istekli olanları tatmin etmeğe çalışmışlar ve bunda da belli bir noktaya kadar başarılı olmuşlardır.

Birbirlerinden bağımsız olarak çalışan sofistler daha çok etik, siyasal ve toplumsal sorunlar üzerinde durmuşlardır.

Eğitim

Sofistler her ne kadar ayrı bir felsefe okulu meydana getirmeseler de onları birlikte sınıflamayı mümkün kılan ortak birtakım özelliklerden, söz etmek mümkündür. Yunan'daki Aydınlanma çağının öncüleri veya en önemli temsilcileri olan Sofistler, her şeyden önce eğitimcilikleriyle, gezgin öğretmenler olma özellikleriyle öne çıkarlar. Buna göre, kendileri için en büyük mutluluğun öğrencilerini bilge ve saygın yurttaşlar olarak görmeleri olduğunu söyleyen Sofistlere, biri zengin ailelerin politikaya girmek isteyen çocukları, diğeri de bir Sofist olarak yetişmek isteyen gençler olmak üzere, iki grup insan gidiyordu.

Başta Protagoras olmak üzere, Sofistler devlette düzensizliği ve devletin çözülmesini önleyecek iyi yasaların nasıl hazırlanacağını, toplumsal organizma için yasalar, gelenekler ve yaşam biçimleri tasarlayıp kuran siyaset sanatını, insanın toplumsal çevresiyle olan karşılıklı ilişkilerinin nasıl düzenleneceğini, doğru politikaların en iyi bir biçimde nasıl sunulacağını öğretme iddiasında olmuşlardır. Bu eğitimciliklerini de eşitlikçi bir akıl anlayışı temeli üzerinde, farklı bakış açısını ve çıkarlara sahip insanları bir araya getirecek değerleri aktarmakla yükümlü bir eğitim anlayışına dayandırmıştı.

Sözgelimi Sofist Protagoras'a göre, insanlar bireysel olarak yetersiz veya kendilerine yetemez oldukları için iş birliği yapmaya mecburdurlar. Ama adalet olmadan iş birliği yapmak mümkün değildir. Her şey bundan ibaret değildir. Gerçekte "insanın her şeyin ölçüsü olduğunu" söyleyen Protagoras'ın bu sözü, herkesin farklı bilgilere ve farklı ihtiyaçlara sahip olması nedeniyle, bir değerlemeler çokluğunu mümkün kılar. İşte bu farklı bakış açılarına, ilgi ve çıkarlara sahip insanların, bir toplum düzeni içinde bir araya gelmelerini ve barış içinde yaşamalarını mümkün kılacak yetenekleri, siyaset sanatı ve politik erdemleri öğretenler Sofistlerdir.

Sofistliğin en önemli boyutu, onların eğitimcilikleri ve **erdemini öğretilebilirliğine** olan inançlarıdır. Çünkü söz konusu inanç ve pratiğin, eskiden doğuştan getirildiğine, belli bir soydan ya da sınıf geleneğinden olmanın, soylu sınıftan gelmenin siyasi iktidara yükselebilmek için yeterli olduğuna inanan Yunan toplumu üzerinde oldukça devrimci bir etkisi olmuştur; nitekim yönetici olabilmek, siyaset alanında yükselebilmek için birtakım pratik becerileri kazanacak, özellikle de retorik sanatını öğrenecek şekilde belli bir eğitimden geçmek, 5. yüzyıl Atina'sında fazlasıyla yeterli hale gelmeye başlamıştır. Sofist Protagoras'ın işte bundan dolayı, demokratik yönetimin teorik temellerini ortaya koyan ilk filozof olduğuna inanılır.

Sofistlerin bir başka ortak özelliklerinin ya da onlara yöneltilen hücumların bir diğeri nedeninin, verdikleri eğitim karşılığında öğrencilerinden para almaları, sergiledikleri profesyonel

tutum olduğu söylenebilir. Nitekim, zamanın pek çok filozofu Sofistleri verdikleri eğitim hizmeti karşılığında para aldıkları için şiddetle eleştirmiştir. Söz konusu eleştirinin iki temel nedeni vardır: Her şeyden önce onların öğretme iddiasıyla ortaya çıktıkları iyi yurttaş olma ve yönetme sanatı, Yunanlılara göre öğretilecek bir şey olmayıp, insanların neredeyse içgüdüsel olarak atalarından miras alıp çocuklarına aktardıkları bir özellik ya da değeri. Bu özellik ya da sanat öğretilecek bir şey olsa bile, Sofistleri Atina için bir tehdit olarak gören muhafazakârlara göre gençleri yetiştirecek olanlar, Sofistler gibi yabancılar değil mütevazı Atinalılardır.

Filozoflar ise Sofistlerin para almalarına, ikinci olarak, aslında onların önemli ölçüde değişime uğratmış oldukları felsefe ve filozof telakkilerine yabancı oldukları için karşı çıkarlar. Özellikle Platon ve kısmen de Sokrates gibi filozofların aşına ve hayran oldukları bir geleneğin, sözgelimi Pythagorasçı geleneğin felsefe anlayışına göre, bilgelik dostlar, özellikle de birbirlerini sevenler arasında paylaşılacak bir şeydir. Ve bu bilgelik insanı sadece arındıran değil, dünyadan bağını kopartarak, özgürleştiren bir şeydir. Oysa Sofistler öğrettikleri şeyler karşılığında para almak suretiyle kendilerini özgürlükten mahrum bırakırlar; onlar, diledikleri meclise katılıp gönüllerinin çektiğiyle felsefe tartışmak yerine, ücretlerini ödeyen herkesle konuşmak, öğrenebilecek olsun ya da olmasın ona bir şeyler öğretmek zorunda kalırlar. Ve Atina'nın özgür filozofları için bu, insanların akıllarını ya da fikirlerini satmaları, bedenlerini satmalarından hiç de daha iyi bir şey değildir.

Kritisizm

Sofistlerin en belirgin özelliklerinden biri de onların hemen her şeye karşı geliştirmiş oldukları eleştirel tavrıdır. Yunan toplumunda, o zamana dek hiçbir şekilde sorgulanmamış olan kurumlara, toplumun siyasi ve hukuksal temellerine ve dine yöneltilecek bir eleştiri ve sorgulama faaliyetinden meydana gelir. Başka bir deyişle, Sofistler "Aydınlanma Çağı"nda eleştirel düşünceyi uyandırmış, bir anlamda felsefeye, dine, gelenek ve göreneklerle bunlara dayanan kurumlara meydan okumuş ve onların kendilerini akla dayalı olarak haklı kılıp temellendirmeleri için gerekli zemini hazırlamıştır. Gerek akla gerekse algıya dayanan bilginin imkânsızlığını dile getirirken, bilgi için gerekli nesnelerin ve ölçütlerin sağlanması zorunluluğuna işaret etmişlerdir. Geleneksel ahlaki eleştirirken, ahlakın kendisini Septisizm (kuşkuculuk) ve nihilizm karşısında gereği gibi savunmasının önemini ortaya koymuşlar ve moral davranış için rasyonel ilkelerin kaçınılmazlığını gözler önüne sermişlerdir. Yine, geleneksel dini inançlara saldırırlarken, kendilerinden sonra gelecek olan filozoflara, daha sağlam ve tutarlı Tanrı anlayışlarına giden yolu göstermişlerdir. Onlar devleti ve yasalarını eleştirirken de felsefeye dayalı bir devlet ve siyaset anlayışına giden yolu açmışlardır. Kısacası, Sofistler, eleştiricilikleriyle felsefeyi daha sağlam temellere oturtması, ilk ilkelere yönelmesi için adeta zorlamışlardır.

Septisizm

Sofistlerin paylaştıkları bir diğer ortak özellik de Septisizm, kesin ve mutlak bilgi imkânına duyulan bir güvensizlik olmuştur, denilebilir. Eğer, varolanlar sürekli bir akış içindeyse, duyum da hareket halindeki nesnenin duyunun hareketiyle karşılaşmasının bir sonucu olup kişiden kişiye değişiyorsa ve hangi görünüş ya da algının doğru olduğuna karar verecek nesnel bir standarttan, görünüşleri kendisiyle yargılayacağımız nesnel bir gerçeklik var değilse, genel geçer bilgidен söz etmek hiçbir zaman mümkün olmaz.

Buna göre, varlık problemine karşı mutlak bir kayıtsızlık sergileyip, tüm dikkatini insan üzerinde yoğunlaştıran Sofistler, bununla birlikte insanın bilgisini ele alırken, aklın analizini Sokrates'le öğrencilerine bırakıp, kendilerini duyuşsal bilgiyle sınırlamışlardır. Onlar, rasyonel bilgi üzerinde değil fakat ampirik bilgi ve deneyimin verileri üzerinde durmuş ve gerçekliği bu bakış açısıyla yargılamışlardır. Varlığın nesnel ve genel geçer bilgisine erişmenin imkânsız olduğunu, bilgi söz konusu olduğunda sadece kuşku duyan bir zihne sahip olunabileceğini öne süren Sofistler söz konusu Septisizmi üç ayrı şekilde ele almıştır:

- 1- İnsanların, algısının zihnin dışındaki nesnelerini değil de sadece fenomenleri, zihinlerindeki ideleri bilebileceklerini, bu yüzden zihnin dışındaki herhangi bir şeyle ilgili olarak kesin bir önerme kurmanın pek bir anlamı olmadığını savunana **fenomenalizm**
- 2- Bilginin yegâne kaynağının deneyim, özellikle duyu-deneyi olduğunu dile getiren **ampirisizm**
- 3- Hakikatin bağımsız bir varoluşu olmadığını fakat bireye, kişinin kendisini içinde bulduğu bireysel duruma bağlı olduğunu öne süren **rölativizm**.

Gerçekten de doğa felsefesi geleneğinin sadece konusuna değil fakat gerçeklik anlayışına, özellikle Elea geleneği bağlamında görünüş-gerçeklik ayrımıyla bunun gerisindeki duyuşsal bilgi (doxa) rasyonel bilgi (episteme) ayrımına da şiddetle karşı çıkan Sofistler, evrenin, dışsal birtakım ilkelere ya da fenomenal dünyanın dışında veya üstündeki ayrı bir gerçeklik dünyasına hiç gitmeden, sadece fenomenal boyutları veya özellikleri yoluyla açıklanabileceği ya da modern ifadesiyle fiziki nesnelerin duyuşsal deneyimlere indirgenebileceği görüşünü benimsemişlerdir.

Buna göre, gördükleri ve anladıkları şekliyle hakikatle gerçekten ilgilenen Sofistler, tam bir öznel idealizm ya da mutlak bir öznelcilik içinde, fenomenlerin dışında ayrı bir gerçeklik, görünüşlerden bağımsız bir varlık olmadığını savunarak, varolan her şeyin fenomenlerden ibaret olduğunu söylemişlerdir. Görünüşü gerçekliğe, görünmeyi varolmaya eşitleyen Protagoras, Gorgias, Hippias ve Prodikos fenomenal deneyimin şu ya da bu ölçüde çelişik yapısını ya da karakterini kabul etmiş ve bunun gerçekliğin bir özelliği olduğunu kabul etmeye hazırlanmışlardır. Örneğin, Protagoras'a göre, "bana tatlı görünen şarap benim için gerçekten tatlıdır. Şarap söz konusu duyuşsal deneyimden başka hiçbir şey değildir."

Protagoras bu görüşü ünlü yargısıyla şöyle ifade etmiştir: "İnsan bütün eşyanın ölçüsüdür, varolanların varlığının, yok olanların yokluğunun". Protagoras'a göre, her eşyanın, algılayan insan için, algının bağlı olduğu şartlara bağlı bir hakikati vardır ve genel olarak geçerli bir hakikat yoktur. Sözelimi belli sıcaklıktaki su hasta olan kimseye farklı, sağlıklı olana farklı gelir. Herakleitos gibi Protagoras da sürekli değişimi, oluşu kabul ediyorsa da ulaştıkları sonuç aynı değildir.

Sofistler, yine ortak bir tavırla mutlak bir rölativizmin savunucusu olmuşlardır. İlk ve en büyük Sofist olan Protagoras, bireyin her şeyin ölçüsü olduğunu ve şeylerin de tıpkı insana göründükleri gibi olduğunu savunmuştur. Buna göre, bilginin temeline algıları yerleştiren Sofistler, ampirisizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak bilginin de göreliliğini belirtmişlerdir. Mutlak ve değişmez bir hakikat olmayıp bilgi ve hakikat bireyin algılarına, toplumsal, kültürel ve kişisel eğilimlerine görelidir.

Gerçekten de "ölçü-insan" anlayışıyla kendisinden önceki doğa filozoflarına meydan okuyan, bu filozofların birbirleriyle çelişik düşüncelerinin aklın yetersizliğini ortaya koyduğunu, dolayısıyla

duyularımızın ötesinde, algılanamayan ve bilinmeyen bir gerçeklik, duyularımız ve algılarımız tarafından yorumlanan fenomenlerin gerisinde, algılanamaz bir varlık alanı bulunmadığını, doğal dünyanın yalnızca fenomenlerden ibaret olduğunu ve fenomenler aracılığıyla bilinebileceğini savunan Protagoras, bu deyişle, dış dünyaya ilişkin bilgimizin temelinde duyu organları aracılığıyla gerçekleşen duyu-algılarının bulunduğunu dile getirir. İnsanlar arasında söz konusu olan bedensel farklılıklar, insanlarda farklı algıların doğuşuna, onların farklı şeylerden tat almalarına, farklı şeylerden nefret etmelerine yol açar. Yine, deneyimci bir bakış açısından hareket eden Protagoras, doğal olarak insanların varolan şeyleri beş duyu aracılığıyla algıladığını; farklı duyuların, farklı, hatta karşıt görünüş veya izlenimleri doğurduğunu söyler. Örneğin resimler, görme duyusuna pürüzlü, dokunma duyusuna pürüzsüz görünür. Yine, bal dile hoş, gözlere kırmızı ya da düz, dokunma duyusuna vıcık vıcık görünür. Aynı şey parfüm için de söz konusudur; o, koku alma duyusuna hoş, tat alma duyusuna acı görünür.

Protagoras ve diğer Sofistler, bilgi alanındaki bu görelilik ve öznelciliği, doğallıkla etik ve estetik alana veya değerler alanına da yansıtmışlardı. Başka bir deyişle, etik rölativizmini, zaman zaman elçi olarak gittiği farklı ülkelerdeki farklı gelenek ve uygulamalara ilişkin gözlemleriyle yani kültürel rölativizmle destekleyen Protagoras'a göre, tüm ahlaki değerler, kişilerin onları nasıl algıladıklarıyla ilgili bir konu olmak durumundaydı.

Doğal olan ile konulmuş olan karşıtlığını Kritias, din alanında da düşünür. Kritias tanrıların, zeki devlet adamlarının insan ve toplumu itaat altına alma için, var kıldıklarını ve bunun da gerçekte bir kuruntu olduğunu söyler.

Kısacası sofistlerin İnsan, toplum, devlet, doğru bilgi, ahlâk, hukuk, din, vb. konularında ileri sürerek geliştirdikleri relativizm, sübjektivizm ve şüpheciliklerle yeni bir ayrıma yol açmışlardır. Ancak öte taraftan bu konular üzerinde geniş bir tartışma açarak değişik görüşlerin ortaya çıkmasını da hazırlamışlar ve ayrıca bilginin pratik hayatta kullanılır seviyede ele alınmasını sağlamakla topluma yararlı olmuşlardır. Yine Grek dilinin, kelimelerin ve dilbilgisinin düzene kavuşturulmasını, hitabet sanatının gelişmesini hazırlamışlardır. Yeniçağda, Özellikle Aydınlanma felsefesinde sofistlerin görüşlerinin ele alınmasıyla, doğal hukuk, devlet, ahlâk alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Sokrates (Socrates) (M.Ö. 470-399 Atina)

Sokrates 469 yılında Atina'da doğmuştur. Babasının bir heykeltıraş annesinin ise bir ebe olduğu söylenir. Sokrates, genel olarak felsefenin, özel olarak da Antik Yunan felsefesinin, hiç kuşku yok ki en kilit ismidir. Nitekim Batı felsefesinin beşiği kabul edilen Antik Yunan felsefesi, bir bütün olarak onun ismiyle sınıflandırılır. Ondan önce yaşamış ve doğa felsefesiyle uğraşmış bütün filozoflara, Sokrates'ten önce gelenler anlamında Presokratikler adı verilir. Buna karşın, Sokrates'ten sonra gelen bütün Yunan filozofları, onun doğrudan ya da dolaylı olarak öğrencisi olma, ondan feyiz alma anlamında Sokratikler olarak geçer. Tarihin tanıdığı ilk ve en büyük sistemin kurucusu olan Platon, Sokrates'in öğrencisi; Antik Yunan felsefesinin son büyük filozofu olan Aristoteles ise Platon'un öğrencisi olmuştur.

Sokrates, hiçbir şey yazmadığı gibi, profesyonel "bilgi hocaları"nın ortaya çıktığı bir dönemde öğretmenliği resmi bir meslek olarak da seçmemiştir. Hayatı boyunca ancak üç kez Atina'dan

ayrıldığı söylenir. Bir kez askeri yükümlülük gereği, bir kez de Delfi'ye bilgi edinmek ve üzerinde "kendini tanı" sözünün yazılı olduğu Apollon tapınağını görmek için bu kentin dışına çıkmıştır.

Kendisi ve yurttaşlarını ciddi olarak incelemeyi, ahlakça olgunlaşmak için durmadan çalışmayı, hayatının hep ödevi sayacaktır. O da Sofistler gibi, başlıca, insan hayatının pratik sorunlarıyla ilgilenmiştir. Ancak, Sofistlerden farklı olarak bu soruna ahlaki ciddiyetle yönelir. Onun gerek sessiz, sürekli felsefi düşünceleri, gerekse Atina'daki orijinal çalışmaları böyle bir anlayışla beslenmişlerdir. Kendisi bir çığır, bir okula bağlı olmadığı gibi, bir çığır da kurmaya kalkışmamıştır. Çarşıda, pazarda dolaşır, karşısına çıkanlarla konuşmaya çalışır. Bunu da insanları, hayatlarının anlam ve amaçları bakımından düşünmeye, aydınlanma isteğini uyandırmak için yapardı. Sokrates 70 yaşında iken "gençliği baştan çıkarmak ve Atina'ya yeni Tanrılar getirmeye kalkışmak" ile suçlanıp mahkemeye verilmiştir. Boyun eğmek bilmeyen onuru yüzünden yargıçları kızdırıp ölüm cezasına çarptırılmıştır. Tutukeviden de kaçmayı ret etmiş ve 399 yılının mayısında zehir içirilerek öldürülmüştür.

Sokrates, her türlü edinilmiş bilgiyi yadsıyan bir düşünceden yola çıkan yöntemiyle, yani diyalog sanatı ya da diyalektikle, insanlara, bilgiye sahip olduklarını sandıklarını, oysa sahip olmadıklarını kanıtlıyordu. Bir karara varmak gerektiğinde, çaresiz kalan muhatapları, kendisinden, soruna ilgili düşüncelerini aktarmasını talep ettiklerinde, filozofça geri çekiliyor, bu da genellikle muhataplarının öfkelenmesine yol açıyordu. Aynı dönem Atina'sının düşünürleri, Sokrates'in halkı toplayıp, belirli zamanlarda ders vermesini çekemezler, akabinde Sokrates'in bilinenlerin aslında yanlış olduğu söylemi üzerine Sokrates'i mahkemeye verirler. "Gençleri baştan çıkarmak ve kentin tanrılarına inanmayıp yeni tanrılar icat etmek" bir yana, insanlara, Tanrının mesajı uyarınca, önce bilgisizliklerini, sonra da ilkeli yaşamaları, ruhlarına gerekli özeni göstermeleri gerektiği amacıyla felsefe yaptığını dile getiren Sokrates'in savunması, beş yüz kişiden oluşan jüriyi tatmin etmedi ve Sokrates iki yüz yirmiye karşı iki yüz seksen oyla suçlu bulundu. O günlerde Sokrates'in, halk tarafından çok sevilen bir filozof olması sebebiyle, Atina halkı mahkemeyi yakından takip eder. Mahkeme, idam cezasını onaylanmadan önce, hâkim Sokrates'e, mevzubahis söylemlerin kendisine ait olmadığını, bu söylemleri inkâr ettiğini söylemesi durumunda, idam kararını bozacağını söyler. Sokrates bu teklifi reddeder ve "Ben söylemedim dersem, düşüncelerimin insanlar için hiçbir önemi kalmaz. Beni idam edin, çünkü idam ederseniz, düşüncelerim sizin sayenizde bütün dünya insanlarına ulaşacak ve bundan binlerce sene sonra bile Sokrates adı biliniyor olacak" der. Hakim idamın iptali şartını yineler ve Sokrates "Evet ben bunları söyledim. Sözümün ve düşüncelerimin, hayatım pahasına arkasındayım" der ve af teklifini reddeder. İdamı Atina'nın kutsal günü olduğu için ertelenir. Kendisi zindana atılır. Zindanda hiçbir koruma bırakılmamıştır. Öğrencileriyle birlikte kaçması teklifini suçlu ve hain kabul edileceği gerekçesiyle geri çevirir. Öldükten hemen sonra Atinalılar yaptıkları hatanın farkına vardılar. Kendisini dava edenlerden birisini yargılayıp idam ettiler diğerini sürgüne gönderdiler. Sokrates'in büstünü yapıp Atina Tapınağına koyarlar. Davayı izleyen öğrencisi Platon, savunmasını "Sokrates'in Savunması" adı altında kitaplaştırdı ve bu eser günümüze kadar ulaşmıştır.

Sokrates genellikle ahlak felsefesinin, yani değer öğretisinin kurucusu olarak bilinirse de ondan geriye kalan şey, bir öğretiden çok, kişilerin bilincine, özlerinin ne olduğunu göstermeye yönelik bir çabadır. "Atinalıları uyandırıp, hayatın anlamı ve kendileri için gerçekten iyi olan üzerine düşünmeye sevk etmek" diye ifade edilebilecek misyonu benimsemiştir. Sokrates, hayatının önemli bir kısmında, kendini Atinalılarla ama özellikle de gençlerle hayatın anlamı, neyin

gerçekten iyi olduğu, insanın gerçek amacının ne olması gerektiği gibi soruların belirlediği genel çerçeveye içinde felsefi tartışmalar yaparak bir moral reformu gerçekleştirme çabası içinde olmuştur.

Yüzeysel bilgiyi aşma ve şeylerin gerçek bilgisine ulaşma isteğiyle, bireylerin davranışlarında ve yaşamlarında temel aldıkları inançları sorgulamaya yönelmiştir. Sokrates, inançlarını ayırım gözetmeksizin yadsımak için toplumun bütün kesimlerine seslendi; bu tutumu da şiddetli tepkilerle karşılaşması ve trajik bir biçimde ölmesi sonucunu doğurdu.

Sofistlerin bilgi anlayışı, onları her bakımdan, rölativizme götürmüştü. Sokrates'in ise göz önünde bulundurduğu; sağlam, herkes için geçerli olan bir bilgiye varmaktır. O, doxa (sani)nın karşısına episteme (bilgi) yi koyar. Yalnız episteme hazır, hemen öğrenilebilecek, öğretimle hemen kavranılacak bir şey değildir, tersine; birlikte çalışarak, uğraşarak varılacak bir amaçtır. Onun için Sokrates, Sofistlerin yaptığı gibi, öğretimle bilgileri edindirmeye kalkışmaz, çevresindekilerle doğru'yu birlikte aramaya çalışır. Din-gelenek otoritesine gözü kapalı bağlanmamada Sokrates Sofistlerle ortak bir paydada buluşur. Ancak, Sokrates'in akla, düşüncenin objektif değerine, bireylerin üstünde bir normun bulunduğu sarsılmaz bir inancı vardır. Onu Sofistlerden kesin olarak ayıran da bu inancıdır. Onun kendine özgü öğretme ve araştırma yöntemi olan dialog (konuşma) da bu inanca dayanır. Konuşma'da düşünceler ortaya konur, bunlar karşılıklı olarak eleştirilir, böylece de herkesin kabul edeceği şeye varılmak istenir. Sofistler düşünceleri meydan getiren psikolojik mekanizmayı inceliyorlardı. Sokrates ise, doğru'yu belirleyen aklın bir yasası olduğuna inanır ve çevresindekilerle iş birliği yaparak bu doğru'yu araştırır. "Ben bir şey bilmiyorum" ya da "Bir şey bilmediğimi biliyorum" derken de göz önünde bulundurduğu budur. Onun için bunları bir şüphecilik diye anlamamalıdır.

Sokrates, Sofist, (bilgici) değil, filozof, (bilgisever) olduğunu söyler; bilgiyi elde bulundurduğuna değil, onu sevip aradığına inanır; Araştırmanın (diyalogun) dış şeması şöyledir: Konuşmaya başlarken Sokrates, hep kendisinin bir şey bilmediğini söyler. Karşısındaki de tersine, hep bilgisine pek güvenmektedir, ama ileri sürdükleri de hep pek derme çatma şeylerdir. İşte Sokrates'in ünlü ironie'si (alayı) bu karşıtlık içinde belirir. Bundan sonra da Sokrates, konuştuğu kimsede doğruyu meydana çıkarmaya girişir; onun deyişiyle: Ruhta uyku halinde bulunan düşünceleri "**doğurtmaya**" uğraşır. Bu sanatına da annesinin ebeliğine bir hatırlatma olarak, (doğum yardımcılığı, ebelik) adını veriyor. Bu tekniğin temelinde, disiplinli, sıkı bir düşünme ile "doğru"nun bulunabileceğine bir inanma gizlidir; ruhta saklı doğrular var, bunlar herkes için ortak olan doğrulardır; bunlar, sorup soruşturma ile üzerlerinde durup düşünme ile yukarıya çıkarılabilir, bilinir bir hale getirilebilirler.

Sokrates'e göre, bilimsel çalışmanın amacı, duyularla edinilen tek tek algılar değil, kavramdır. Onun için, Sokrates hep, kavramın belirlenmesi, sınırının çizilip gösterilmesi olan tanım'a varmaya çalışır.

Sokrates'in kullandığı yöntem, tümevarım (inductio) yöntemidir. Aristoteles, Sokrates'i bu yöntemin bulucusu diye gösterir. Ancak, Sokrates gelişigüzel bir araya getirilmiş tek tek haller arasında bir karşılaştırma yaptığı için, tam bir tümevarım yöntemi geliştirdiği söylenemez.

Sokrates bu yöntemini, tıpkı Sofistler gibi, sadece insan hayatının sorunlarına uygulamıştır. Onu "doğru bir yaşayış nedir, hangisidir?" sorusundan başkası ilgilendirmemiştir. Doğa felsefesiyle hiç uğraşmamıştır; kavramsal doğru'yu araması da yalnız ahlaki kaygılar yüzündendir. İnsanın

ahlakça kendisini eğitmesi, yetiştirmesiyle bilim aynı şeydir. Araştırma da bulunacak tümel doğru, ahlak bilincine açıklık ve güven sağlayacaktır.

Ahlak Anlayışı

Sokrates, ahlaki değerler ya da erdemler açısından derin bir cehalet içinde olduklarına inandığı Atinalıların, bilgisizliklerinin farkında olmadıklarını belirtir. Geleneksel ahlakın yıkıldığı, yerine yeni bir pazar ya da başarı ahlakının ikame edildiği bir kriz döneminde, insan yaşamının gerçek amacına, insanın nasıl yaşaması gerektiğine, ahlaki bir hayatı ortaya çıkaracak erdemlere ilişkin bilgiden gerçekte yoksun olmalarına, bu önemli ahlaki meselelerde sadece sağdan soldan derlenmiş birtakım malûmat kırıntılarına sahip olmalarına rağmen, Atinalılar bildiklerini sanmakta ve söz konusu sanı veya hatalı inanç da onların moral bilgiye ulaşmalarını, dolayısıyla da ahlaki yaşamalarını, ahlaken iyi bir hayat sürmelerini, doğru değerlerin peşinden koşmalarını engellemekteydi. Sokratik bakış açısından Atinalıların temelsiz bilgelik iddialarının dağıtılması, onların ahlaki bilgiye sahip olunduğu yönündeki yanlış inançların çürütülmesi, bu inançların temelsizlikleri veya yanlışlıklarının farkına varmalarının sağlanması gerekiyordu. Sokrates'in üstlendiği misyon, yönteminden beklediği işlev de işte böyle bir işlevdi: Uyandırma fonksiyonu, insanlara bilgisizliklerini ve yanlış bir yolda olduklarını gösterme misyonuydu.

Sokrates'in bu ana konuda çıkış noktası, "**erdem** ile **bilginin** özdeş, aynı oldukları" görüşüdür. Bu görüşün felsefe dışındaki nedeni için şu söylenebilir: Yunan toplumu o arada çok sarsıntılı bir değişme geçirmiştir, geçirmektedir. Bu yüzden, öteden beri bilinen, alışılmış yaşama kurallarına ayak uydurmak çok güçleşmiştir. Bu değer anarşisi içinde bir sürü yaşama kuralı öğütleniyordu. Öbür yandan demokratik gelişme bir savaşıma, yarışmaya yol açmıştı. İşte Sokrates, bu kanıyı ahlaka aktarmakla, bu duruma en keskin anlatımını kazandırmıştır.

Sokrates," Hiç kimse bile bile kötülük işlemez, kötülük bilginin eksikliğinden ileri gelir" der. Yine bu yüzden bütün öteki erdemler, ana erdem olan bilginin (episteme) içinde toplanmışlardır ve bilginin kendisi, belirlenmiş aşamalar eşliğinde, edinildiği ve öğrenildiği gibi, öteki erdemler de yine aynı şartlar çerçevesinde elde edilir ve öğretilir.

Onun gözünde insan, bir beden ve bir ruhtan meydana gelen, bir maddi bir de manevi boyutu bulunan bileşik bir varlık olup bunlardan insanın gerçek benliğine karşılık gelen, onu her ne ise o yapan öge ya da bileşen, ruhtur. Gerçekten var olan ölümsüz ruh karşısında, beden sadece bir araç olmak durumundadır. İnsanı meydana getiren bu iki ayrı bileşen, Sokrates'e göre, iki ayrı değer türünün ortaya çıkışına neden olur. Gerçekten var olanın beden olduğuna inananlar veya insanı insan yapan unsurun ruh olduğu bilincinden yoksun olanlar, mutluluğu bedensel tatminlerde arayan, haz, maddi zenginlik ya da şan, şeref peşinde koşanlardır.

Sokrates, ruhu (*Psukhe*) akılla, insanın rasyonel meleke ya da yetileriyle özdeşleştirir. İnsanın gerçek benliği, onu insan yapan şey *psukhe* olup, *psukhe*'nin özü akıldır. Her varlığın yerine getirmek durumunda olduğu bir fonksiyon, onun varoluşunun bir amacı bulunduğunu düşünen Sokrates, işte bu noktada, meşhur *arete* ya da erdem telakkisini geliştirir. Onun bu bağlamda sorduğu temel sorular şunlardır:

"İnsanın amacı nedir?"

"İnsana özgü olan faaliyet türü hangisidir?"

"İnsan varlığı, başka varlıkların yerine getiremeyeceği hangi işlevleri yerine getirmek durumundadır?"

Sokrates'e göre, insana özgü olan faaliyet türü hareket, büyüme, duyumlama ya da üreme değildir. Zira bunları başka hayvan türleri de gerçekleştirir. İnsanın *arete* si, yalnızca insanda bulunan, insana özgü olan akılla ilgili olmak durumundadır. Zira akıl ve akli kullanma yalnızca insana özgü olup, onu bir vücudu olan başka hayvan türlerinden ayırır.

Psukhe'nin ya da aklın en önemli fonksiyonu, tıpkı bir zanaatkârın araçlarını yönetmesi veya onları bir şey yaratmak için iyi kullanması gibi, onun bireyin hayatını yönetmesi, yönlendirmesi ve düzenlemesidir. Başka bir deyişle, "erdem, hakikat ve insanın ruhunun yetkinliğinin" bir ve aynı türden olduğunu, insanın akli bir biçimde düzenlenmiş bir hayat sürmesi gerektiğini söyleyen Sokrates, bu süreçte sadece bilginin bir rol oynayabileceğini öne sürer. Buna göre o, maddi ya da harici şeylerin peşinden koştukları, hayatlarının akışını haz ya da refah benzeri bu türden maddi şeylerin belirlemesine izin verdikleri için özerklikten yoksun bir biçimde savrulan insanlardan farklı olarak, ahlaki failden sıkı bir moral özerklik talebinde bulunur; kişinin hayatını, kendisine mal etmesi gereken bir moral bilgiyle düzenlemesi gerektiğini savunur. Onun "sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer olmayan bir hayattır" derken, anlatmak istediği şey, işte budur.

Bu açıdan bakıldığında, Sokrates'in (I) ahlaki failin keşfedebileceği, bu keşfini müteakip kendisine uygun olarak yaşayabileceği, kendisini mutlu kılacak evrensel ve nesnel bir moral hakikat bulunduğunu; (II) failin ahlaken özerk olması ve kendisine mal etmek durumunda olduğu moral bilgiye uygun yaşaması gerektiğini savunduğu söylenebilir. Sokrates, her ne kadar bu nesnel moral hakikatin içeriğini vermemiş, evrensel ve kendinden açık bir değerler silsilesi ve davranış kodunun unsurlarını açıklıkla ortaya koymamış olsa da kastettiği moral bilginin ne olduğu veya ne olabileceği, yine kendi yaşantısından ve düşüncelerinden çıkartılabilir. Gerçekten de savunduğu değerlere uygun yaşayışı, sergilediği kahraman karakteri, kişinin eylem tarzının onu hayatını anlamlandıran ya da tehlikeye sokan yegâne şey olduğunu gösteren, ahlaki mütalaalara her şeyin üstünde bir değer biçen Sokrates'in bu kahramanlığının en temel unsuru, kendine ya da ruha özen göstermeye verdiği önemden oluşur.

Kişinin nasıl yaşaması gerektiği sorusu üzerinde düşünmemesinin onun değersiz ve dolayısıyla mutsuz bir yaşam sürmesiyle eşanlamlı olduğunu dile getiren Sokrates, insanların başkalarının da bulunduğu ve toplum değerlerinin hâkim olduğu bir dünyaya dahil olduklarını söyler. Geleneğin, geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü bir dünyada, gelenek bu düşünüm eksikliğini bir yere kadar telafi etse de geleneksel davranış kurallarının yeni oluşan düzene uyum açısından pratik katkı sağlayan bir yanının kalmadığı, onların yerine bir pazar ya da başarı ahlakının "Adalet gücünün çıkarına olandır", "İnsan her şeyin ölçüsüdür" benzeri düsturlarının ikame edildiği MÖ 5. yüzyıl koşullarında, Sokrates'e göre, toplumsal atmosfer insanlara neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğuyla yani ahlaklılıkla ilgili birtakım yanlış fikirler aktarır.

Böyle bir hayatı sürdürürken, insanlar Sokrates'in *psukhe* adını verdiği benliklerine ya da manevi yaşamlarına gereken özeni göstermezler. Zenginlik arar, haz ya da şan-şeref peşinde koşarken, bir de manevi boyutları olduğunu unuturlar; kendilerini harekete geçiren gücün ne olduğunu sorgulamadan, kişisel hedeflerinin gerçekten de değerli olup olmadığını tartışmadan, diğerleri gibi yaşarlar. Toplumun kendilerine sunduğu değerler üzerinde bir an bile düşünmeden, sosyal baskıyla, bedenın arzularıyla sürüklenirler. Kısacası, "sorgulanmamış bir yaşam süren"

insanların hayatları kendi ellerinde ya da kendi kontrollerinde değildir; onların denetimi dışarıdan gelmektedir. Bu ise kişiyi mutsuzluğa götüreceği için bir felaketten başka hiçbir şey olamaz. Bu yüzden insan, mutluluğu buna bağlı olduğu için Sokrates'e göre, ruhuna özen göstermek zorundadır. Ruha gereken özeni göstermek ise insanı insan yapan şeyin ne olduğunu, ruhun bizi kendisini, neyin insan doğasını tamamlayıp gerçekleştireceğini bilmektir.

Son olarak Sokrates, içinde bir Daimonion adı verdiği ve hayatının önemli anlarında kendisine yol gösteren bir sesin varlığından bahsetmektedir. Daimonion'ın, alıykoyucu bir rol oynayan uyarıcı bir sesleniş olarak tanımlar. Bu sesin ne olduğu üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Ne olarak anlaşılırsa anlaşılın (vicdan, ahlaki bir sezi, ilahi bir sesleniş vb) Daimonion Sokrates'in ahlak görüşünün tek yanlı rasyonalizmini tamamlayan bir etken olarak görülmüştür. Zira Daimonion, temel yapısı itibarıyla irrasyonel bir yapı arz etmektedir.

Siyaset Anlayışı

Düşünce tarihinde politika felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen Sokrates'in politika felsefesi büyük ölçüde onun demokrasiye yönelik eleştirileriyle, en iyi yönetim biçiminin ne olduğuna dair fikirlerinden oluşur. Bu görüşlerin gerisinde, elbette onun genel olarak devletin, özel olarak da Yunan kent devletinin doğası ve işlevleriyle ilgili fikirleri bulunmaktadır.

Sokrates buna göre, oldukça küçük olmakla birlikte, (yaklaşık kırk bin kişilik bir topluluğun siyasal örgütü olarak) belli bir büyüklüğe, bu büyüklüğün mümkün kıldığı moral birliğe ve nihayet, siyasal bağımsızlık veya özerkliğe sahip politik yönetim birimi olarak Yunan kent devleti "*polis*" in moral boyutuna vurgu yapar. Yani, "*polis*" veya kent devletinin varlık nedeni, sadece yurttaşlarının hayatlarını güvence altına almak değil fakat esas onların mutluluğa erişebilmelerini mümkün kılmak, ahlaken iyi bir yaşam sürmelerini sağlamak ve yurttaşlarına iyi bir hayat temin etmektir. Aynı zamanda bir eğitim kurumu olan *polis*, ona göre, yurttaşlarını gerçek mutluluğa erdirmekle, onları ruhlarına özen gösteren iyi insanlar haline getirmekle mükelleftir. Devlete düşen, yurttaşlarını özellikle manevi yönden geliştirmek, onları kendi iyi telakkisine göre erdemli varlıklar haline getirmektir.

Sokrates, devletin yönetim sanatında uzman olmayanlar, yani herkes tarafından temsil edilmesine; yasaların gerçek adaletin, hayatın amacının ne olduğunu bilmeyen, gerekli felsefi bilgelikten yoksun sıradan insanlar tarafından uygulanmasına karşı çıkarak bu tür bir demokrasiyi şiddetle eleştirmiştir. Bütün zanaatların usta icracılarına iyi duygular ya da takdir hisleri besleyen, sözelimi denizcilerle dümencilerin, gemi kaptanlarının insanların kendilerini ve mallarını nasıl koruduklarını, onları bir yerden başka bir yere ne kadar küçük ücretler karşılığında salimen taşıdıklarını anlatan Sokrates, herhangi bir zanaat, alan ya da meslekte ustalık veya uzmanlığın usta veya uzmana kendi alanı dışındaki konularda hüküm verme hakkı kazandırmadığını savunmaktaydı. Ona göre, Atina'da demokrasinin en büyük sıkıntısı, işte budur. Atina'nın bir bütün olarak istikbalini, bütün Atinalıları ilgilendiren politik kararlar tartışılır ve alınırken, geleceğe dönük önemli projeler ve politikalar belirlenirken, özgür her Atina yurttaşının aynı ya da eşit oy hakkına sahip olmasına, tavır aldı. Buna göre, sadece mimari, gemi inşaatı, askeri sefer, bayındırlık gibi teknik bilgiye ihtiyaç duyulan konularda işin uzmanlarını çağırıp onların bilgisine başvuran halk meclisinin, iş devletin yönetimine, Atina'nın istikbaliyle ilgili kararların alınmasına gelince, "inşaatçı, ayakkabıcı, tüccar, kaptan, zengin veya yoksul" herkesi dinleyip, kararı gerekli bilgi ve uzmanlıktan yoksun bu insanların oylarıyla almasını Sokrates, hiçbir zaman içine sindiremedi.

Sokrates aslında, her insana gerek doğası ve gerekse aldığı eğitime uygun düşen bir iş ya da meslek bulunduğunu düşünmekteydi; dolayısıyla da usta bir zanaatkarın akli ve yaşam tarzının, onu politik meselelerle kararlarda doğru ve uygun bir rehber haline getirecek bilgi, karakter ve yargı gücünü kazanabilmekten alıkoyduğuna inanıyordu. O, işte bu inancı nedeniyle, köle ve kadınlar dışındaki bütün özgür Yunan yurttaşlarının politik kararlara doğrudan katıldıkları Atina demokrasisinin temelindeki "politik konularda bir kimsenin görüşünün bir diğeri kadar iyi olduğu" düşüncesine hayatı boyunca karşı çıktı. Çünkü politika ona göre, aynen kaptanlık, mimari, ayakkabıcılık gibi bir sanattır; dolayısıyla, bilgiden yoksun çoğunluğun veya meclise kurra ile seçilmiş görevlilerin kararlarıyla hayata geçirilecek demokratik bir yönetim, bir sanat olan siyasetin ne özüne veya ruhuna ne de amacına uygun düşer.

Eğitim Anlayışı

Sokrates, ölçülü insan modelini ön plana çıkartan bir felsefi anlayışa sahiptir. Ondaki insan, ahlaki bir varlıktır ve kendi içinde bir düzene sahiptir. İnsanın gelişmesi de bu düzene uygun olmalıdır. Onun için insanın bu uyumlu yapısına en uygun eğitim metodu ise diyalog metodudur.

Diyalog metodu; ironi ile başlamalı, soru-cevapla sürdürülmeli ve doğurtmaca buldurma-keşfetme ile bitirilmelidir. Yani Sokrates'in savunduğu felsefi düşünüş biçimi, insandaki doğal yapıları ortaya çıkartmaya yöneliktir. Bu durum, eğitim felsefesi için de aynen geçerli sayılmaktadır.

En temel olarak ise Sokrates'in, pedagojik problemlere ahlak felsefesi üzerinden çözüm aradığı söylenebilir.

Sokrates'ten Seçme Sözler ve Diyaloglar

- Bir şeyleri değiştirmek isteyen insan, işe önce kendisinden başlamalıdır.
- Bilgi ruhun gıdasıdır.
- Bir yargıç, iyi niyetle dinlemeli, akılcıca karşılık vermeli, sağlıklı düşünmeli, tarafsızca karar vermelidir.
- Bilen insan kötülük yapmaz.
- Cahil insan kendinin bile düşmanı iken, başkasına dost olması nasıl beklenir
- En faziletli insan, rûhen yükselmeye çalışan, en mutlu insan da yükseldiğini duyardır.
- Endişelerinizden kurtulmak istiyorsanız, yaşamaktan en çok korktuğunuz şeyin bir gün başınıza geleceğini kabul edin.
- Fazilet, ruhun güzelliğidir.
- Felsefe, hayretle başlar.
- Felsefe, neleri bilmediğini bilmektir.
- İnsan bildiğini öğrenir.
- Kendini bulmak istiyorsan, kendin için düşün.
- Kimseye hiçbir şey öğretemem, sadece onların düşünmelerini sağlayabilirim.
- Öğrenmek, eskiden bilinmiş bir şeyi yeniden hatırlamaktan başka bir şey değildir.

- Sadece bir iyi vardır, bilgi; ve sadece bir kötü vardır, cehalet.
- Sorgulanmamış hayat yaşamaya değmez.
- Yalnız işsiz olanlar değil, daha iyi işler yapabilecek olanlar da başıboştur.

İdam edilmeden önce karısı Xanthippe Sokrates'e şöyle der: *"Ama sen suçsuzsun; suçsuz yere idam ediliyorsun."*

Sokrates de buna karşılık şöyle bir cevap verir: *"Be kadın, suçlu olarak idam edilmemi mi yeğlerdin?"*

Sokrates bir gün dar bir patikada ilerlerken karşısına dönemin soylularından biri çıkmış. Yol ise ancak birinin geçebileceği kadar genişmiş.

Birinin diğerine yol vermesi lazım iken soylu: *"Ben senin gibi bir zavallıya yol vermem"* demiş.

Sokrates'in cevabı ise şöyle olmuş: *"Ben veririm."*

Sokrates bir gün eve geç gelmiştir. Karısı da sürekli bu gecikmenin nedenini sormaktadır. Konuşmuş, bağırılmış, çağırılmış; Sokrates karısına karşı hiçbir tepki vermeyip önüne bakmaya devam etmiştir. Bunun üzerine karısı bir kova suyu Sokrates'in kafasına boşaltmıştır. Sokrates ise gayet sakin bir şekilde karısına şu cevabı vermiştir:

"Bu kadar gök gürültüsünden sonra, bu yağmuru bekliyordum..."

Yaralanılan Kaynaklar

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.

Alfred Weber, Felsefe Tarihi, çev.: H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1993.

Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, çev: Mehmet İzzet, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.